

Γεωγραφίες

Αρ. 31 (2018)

Γεωγραφίες, Τεύχος 31, 2018

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ: ΕΜΦΥΛΕΣ ΕΠΙΤΕΛΕΣΕΙΣ, ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΠΛΟΚΕΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΣΤΟ ΑΝΤΙΕΞΟΥΣΤΙΑΣΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Μάνθα-Άλκιστη Κατσικανά

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ: ΕΜΦΥΛΕΣ ΕΠΙΤΕΛΕΣΕΙΣ, ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΠΛΟΚΕΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΑΝΤΙ-ΕΞΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Μάνθα-Άλκηστη Κατσικανά¹

Περίληψη

Μέσα από την μελέτη περίπτωσης του αντιεξουσιαστικού κινήματος στην Αθήνα, αποτυπώνονται οι διαπλοκές και οι χωρικό-κόττες εξουσίας, προνομίων και καταπίεσης μέσα από την οπτική των έμφυλων επιτελέσεων στα πλαίσια των πρακτικών της καθημερινότητας και των διεργασιών παραγωγής του χώρου, αναζητώντας απάντηση σε ερωτήματα σχετικά με το πώς βιώνονται και γίνονται αντιληπτές οι πολιτικές διεργασίες από τα έμφυλα υποκείμενα μέσα στους κινηματικούς χώρους. Μέσα από φεμινιστικές, μετα-αποικιακές και κριτικές προσεγγίσεις των συγκρουσιακών πολιτικών, στα πλαίσια της πολιτικής γεωγραφίας, καθώς και μέσα από μια έρευνα πεδίου, βασισμένη στην μελέτη πολιτισμικού και προπαγανδιστικού υλικού, στην επιτόπια παρατήρηση και στις προσωπικές αφηγήσεις, επιχειρείται η ανάδειξη της έμφυλης διάστασης της συμμετοχής στις διάφορες συγκρουσιακές πολιτικές, όταν αυτές αναπτύσσονται σε ένα ανδροκεντρικό ετεροκανονικό πολιτικό και χωρικό-κοινωνικό πλαίσιο, που διαμορφώνεται από γεωγραφίες κυριαρχίας, αποκλεισμού, εμπεριέχοντας, όμως, ταυτόχρονα δυνατότητες αντίστασης και ενδυνάμωσης. Παράλληλα, τίθεται ερώτημα σχετικά με την ίδια την διαδικασία παραγωγής γνώσης στα πλαίσια της πολιτικής γεωγραφίας, μέσα από την φεμινιστική κριτική στις εδραιωμένες εννοιολογήσεις του πολιτικού στο πεδίο της έρευνας.

Political geographies of gender: gendered performances, space and entanglements of power- The case of Athens' anti-authoritarian movement

Mantha-Alkisti Katsikana

Summary

Through the case study of Athens' anti-authoritarian movement, this article aims to "map" the entanglements and spatialities of power, privilege and oppression, through the lens of gendered performances in the everyday practices as well as in the processes of socio-spatial production, seeking answer's to questions regarding how political processes are lived and perceived by gendered subjects in the spaces of political mobilization. Drawing from feminist, post-colonial and critical approaches of contentious politics within political geography, as well as qualitative research, based on the study of political and cultural material, interviews and personal narratives, this article attempts to showcase the gendered dimension of participation in contentious politics that occur in a male-centered heteronormative political and socio-spatial context, formed by geographies of domination, exclusion but also by possibilities of resistance and empowerment. At the same time, questions are posed regarding the process of knowledge production in the context of political geography, through feminist critiques of the established conceptualization of the political in the field of research.

1. Πολεοδόμος Μηχανικός ΤΜΧΠΠΑ-Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, ΔΠΜΣ «Αρχιτεκτονική - Σχεδιασμός του Χώρου» Κατεύθυνση Β: Πολεοδομία Χωροταξία- ΕΜΠ Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, manthakats@gmail.com

Εισαγωγή

Το φύλο στην πολιτική γεωγραφία εμφανίζεται κυρίως μέσα από την μελέτη των «γυναικείων» και «γκέι-λεσβιακών» κινημάτων, παρά μέσα από την θεώρηση του φύλου ως δομικής έννοιας στην συγκρότηση και επιτέλεση της πολιτικής υποκειμενικότητας και των χωρικοτήτων των συγκρουσιακών πολιτικών (contentious politics). Μέσα από ένα ερευνητικό και αναλυτικό πλαίσιο βασισμένο στις δυαδικές εννοιολογήσεις εξουσίας/αντίστασης ή ηγεμονίας/ καταπίεσης, η χωρική μεταφορά κέντρου/περιθωρίου αναπαράγεται σε ένα α-φύλο ιστορικο-κοινωνικό «κενό», γύρω από απομονωμένους και σχεδόν ομογενοποιημένους άξονες της διαφοράς.

Στο άρθρο αυτό, μέσα από την μελέτη της περίπτωσης του αντιεξουσιαστικού/αναρχικού/αντιφασιστικού κινήματος στην Αθήνα, αναζητούνται οι χωρικές και πολιτικές διαπλοκές του φύλου και της εξουσίας μέσα από φεμινιστικές, μετααποικιακές και κριτικές προσεγγίσεις των συγκρουσιακών πολιτικών, στα πλαίσια της πολιτικής γεωγραφίας. Η παραγωγή του χώρου και η συγκρότηση των πολιτικών υποκειμενικότητων μελετώνται μέσα από τους λόγους που αναπτύσσονται γύρω και μέσα στους χώρους του κινήματος, μέσα από τις έμφυλες επιτελέσεις ως συμβολικά εν-σώματα όρια, μέσα από τις χωρικές εκφράσεις του πολιτικού, προτείνοντας παράλληλα ένα εναλλακτικό μεθοδολογικό πλαίσιο για την μελέτη του φύλου στα κοινωνικά κινήματα, την αντίσταση και την πολιτική συμμετοχή, αλλά και την ανάδειξη των πρακτικών και στρατηγικών μέσα από τις οποίες τα έμφυλα υποκείμενα επαναδιαπραγματεύονται την έννοια και τις «θέσεις» της περιθωριακότητας (marginality).

1. Φύλο, περιθώρια και αντίσταση: ο ανδροκεντρισμός της πολιτικής γεωγραφίας

Κυρίως στα πλαίσια των δίπολων εξουσίας/αντίστασης και κέντρου/περιθωρίου με κάθε ένα από τα επιμέρους στοιχεία να χαρακτηρίζονται από συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, πρακτικές, πολιτικές διεργασίες, πολιτικές ταυτότητας αλλά και χώρους, η κλίμακα του τοπικού, της κοινότητας, της κοινωνικής ομάδας, η κλίμακα του σώματος, συχνά θεωρείται καταλληλότερο να προσεγγίζονται στα πλαίσια ανθρωπολογικών

μελετών: αποδίδονται συμβατικά στο «ανεπίσημο» και «καθημερινό» και άρα στο «μη-πολιτικό» σε αντίθεση με το υπεροπτικό, το εθνικό και το διεθνές επίπεδο που συναντώνται στην πολιτική γεωγραφία και συγκροτούνται από επίσημα, διοικητικά και φυσικά όρια, θεσμικά όργανα και κρατικούς μηχανισμούς, και τα οποία καθιστούν τις διεργασίες που εξελίσσονται σε αυτά δόκιμα πεδία έρευνας του «πολιτικού».

Πώς όμως η παραπάνω διάκριση-επιλογή στη βάση της ερευνητικής διαδικασίας σχετίζεται με ζητήματα ιδεολογίας μέσα από τα οποία καθορίζεται τι «αξίζει» και είναι κατάλληλο να μελετάται ως «πολιτικό» και τι όχι; Πώς συνδέεται αυτή η επιλογή με την «αποσιώπηση» του φύλου από την μελέτη των κοινωνικών κινημάτων και των συγκρουσιακών πολιτικών;

Όπως επισημαίνει η Gillian Rose (1993, 1996) η ανδροκεντρική γνώση που παράγεται στη γεωγραφία και στα πεδία των κοινωνικών επιστημών ορίζεται ως λογική, ουδέτερη, οικουμενική, ως προϊόν έρευνας ενός αντικειμενικού παρατηρητή, και δομείται στη βάση του διπόλου υποκειμενικό/αντικειμενικό σε άμεση σύνδεση με το πραγματικό/μη-πραγματικό και το υλικό/πολιτισμικό, συμβάλλοντας στην συγκρότηση της γεωγραφίας ως μια ανδροκεντρική πρακτική (a masculinist practice) (Rose 1996:58).

Στο κάλεσμα της Rose για μια «φεμινιστική αποδόμηση» αυτής της πρακτικής, οι Staeheli και Kofman ασκούν κριτική στην πολιτική γεωγραφία, υιοθετώντας την σκοπιά του φύλου για την ανάλυση των πολιτικών 'από τα κάτω', της αντίστασης και των κοινωνικών κινήματων στα πλαίσια μιας προσέγγισης στην οποία μια νέα εννοιολόγηση του πολιτικού κρίνεται απαραίτητη:

«η επαναδιατύπωση της ίδιας της έννοιας του πολιτικού βρίσκεται στο επίκεντρο της δημιουργίας φεμινιστικών πολιτικών γεωγραφιών. Αυτό περιλαμβάνει μια εννοιολόγηση του πολιτικού η οποία απομακρύνεται από τα μακρο-επίπεδα ανάλυσης έτσι ώστε να αναλογιστεί τους τρόπους με τους οποίους οι πολιτικές σχέσεις διαμορφώνονται και διαπραγματεύονται μέσα από έμφυλους ρόλους και σχέσεις σε ποικίλα σκηνικά (settings)» (Staeheli & Kofman 2002:6)

Από την πρώτη εμφάνιση της θεωρίας των κοινωνικών κινήματων, οι ανεπάρκειες και η ανδροκεντρική οικουμενικότητα της, έχουν βρεθεί στο επίκεντρο εκτενούς κριτικής από φεμινίστριες θεωρητικούς (βλ. εν-

δεικτικά Walby 1997, McDowell 1999), οι οποίες έχουν τονίσει την ανάγκη για ένα θεωρητικό και ερευνητικό πλαίσιο το οποίο όχι μόνο θα συμπεριλαμβάνει το φύλο αλλά θα το αναγνωρίζει ως θεμελιώδες στοιχείο των κοινωνικών κινημάτων (Taylor 1999) ταυτόχρονα με την φυλή, την τάξη, την σεξουαλικότητα και την σωματική ικανότητα, καθώς υπογραμμίζοντας την ανάγκη για μια επαναδιατύπωση των εννοιών της εξουσίας, της καταπίεσης, της περιθωριοποίησης, των εκφράσεων τους στο χώρο.

Όπως, αναφέρει η Doreen Massey, σχετικά με την μελέτη ζητημάτων εξουσίας και αντίστασης στο πεδίο των κοινωνικών διεκδικήσεων και των κοινωνικών κινημάτων, τα τελευταία χρόνια, διακρίνεται ένα είδος «ρομαντισμού των περιθωρίων» (romance of the margins), ουσιαστικά, ένας ρομαντισμός «για αυτούς που αντιστέκονται» (Massey 2000:285), μέσα από την προϋπόθεση ότι τα «περιθώρια είναι πάντοτε καλά» (Massey 2000:285). Για την Massey, η προϋπόθεση αυτή σχετίζεται με την τάση οι σχέσεις εξουσίας και οι συγκρούσεις που πραγματοποιούνται στο πεδίο των κοινωνικών διεκδικήσεων, στον κοινωνικό και υλικό χώρο, να ακολουθούν την τυπολογία κέντρου-περιθωρίου, με το κέντρο να αποτελεί μια ακλόνητη πηγή εξουσίας, συνήθως χρονικά σταθερή, διαρκής, ενώ το περιθώριο, μια περιφερειακή αντίσταση, με μικρή διάρκεια (Massey 2000). Αυτή η αντιμετώπιση είναι που δεν μας επιτρέπει να δούμε τις μικρο-πολιτικές της εξουσίας, τις μορφές που αυτή παίρνει μέσα στις κοινωνικές σχέσεις, στους διάφορους κοινωνικούς, πολιτικούς και υλικούς χώρους, τις μορφές της βίας οι οποίες δεν είναι και τόσο εμφανείς ή που δεν γίνονται αντιληπτές ως τόσο «σημαντικές» ώστε να ενσωματωθούν στο ερευνητικό πλαίσιο, τις εμπειρίες που αδυνατούν να «χωρέσουν» στις προκαθορισμένες, απομονωμένες κατηγορίες της καταπίεσης, με την αποσιώπηση της έμφυλης διαφοράς να βρίσκεται στην βάση αυτών των κανονιστικών και ομογενοποιητικών διαδικασιών παραγωγής γνώσης. Οι Staeheli και Kofman τονίζουν, όμως, ότι οι εμπειρίες καταπίεσης μπορεί να ποικίλουν όχι μόνο ως προς την μορφή τους αλλά και ως προς τις τοποθεσίες τους: «...οι κατηγορίες της διαφοράς μπορεί να εμποδίζουν την επίτευξη των κοινών στόχων, αλλά το να αγνοούνται είναι δυνατό να οδηγήσει σε μια τάση ενοποίησης και στην ομογενοποίηση

η εμπειριών ατόμων που περιθωριοποιούνται με διαφορετικό τρόπο» (Staeheli & Kofman 2002:9).

Στα πλαίσια των εδραιωμένων προσεγγίσεων, η παρουσία και μόνο των «γυναικών» στους χώρους της διαμαρτυρίας γίνεται αντιληπτή ως υπέρβαση (transgression) τόσο της «συμβατικής θηλυκότητας» και των έμφυλων ρόλων όσο και του μοντέλων των χωριστών σφαιρών που διακρίνει το δημόσιο από το ιδιωτικό, και τελικά το πολιτικό από προσωπικό. Εδώ, αποκλειστικά και μόνο η παρουσία των «γυναικών» (ως αφηρημένης αναλυτικής κατηγορίας) στις τοποθεσίες του ακτιβισμού και της διαμαρτυρίας εκλαμβάνεται ως υπερβατική (transgressive), ανεξαρτήτως των μικροπολιτικών εξουσίας και των έμφυλων σχέσεων μέσα στις κοινότητες των ακτιβιστών, βασισμένη στην ορατότητα του σώματος που εδώ γίνεται αντιληπτό είτε ως «αντρικό» είτε ως «γυναικείο». Μέσα από αυτές τις στερεοτυπικές και επιφανειακές προσεγγίσεις, τα ζητήματα έμφυλης κατανομής καθηκόντων μέσα στις κοινότητες των ακτιβιστών, η προσφορά στον αγώνα, αλλά και οι διεργασίες μέσα από τις οποίες συγκεκριμένοι τύποι διαμαρτυρίας και πολιτικής συμμετοχής, μοιάζουν να κωδικοποιούνται στην βάση του φύλου, είτε ως ενεργητικοί/παθητικοί, αυθεντικοί/μη-αυθεντικοί και τελικά ως αντρικοί/γυναικείοι, τόσο στις κοινότητες των ακτιβιστών όσο και στην ίδια την πολιτική γεωγραφία. Ταυτόχρονα, ενώ το φύλο μοιάζει να ταυτίζεται σχεδόν αποκλειστικά με την παρουσία των «γυναικών» στους χώρους της διαμαρτυρίας και στις πολιτικές διεργασίες, οι «γκέι και λεσβιακές» κινηματικές και συγκρουσιακές εμπειρίες ταυτίζονται με την συμμετοχή των υποκειμένων αυτών, σχεδόν αποκλειστικά μέσα από κινήματα «ταυτότητας» (χαρακτηρισμός που συχνά αποδίδεται στα φεμινιστικά και LGBTQI+ κινήματα), αποσιωπώντας δράση τους σε ευρύτερα πολιτικά και κοινωνικά κινήματα, αντιστάσεις και πολιτικές διεκδικήσεις. Μπορούμε, λοιπόν, να μελετάμε τα κοινωνικά κινήματα και τις συλλογικές δράσεις αποσιωπώντας τους τρόπους με τους οποίους οι προ-υπάρχουσες διαπλοκές εξουσίας και καταπίεσης αναπαράγονται, μέσα από τα κοινωνικά, έμφυλα και ταξικά πρόνομα καθώς αυτά χωρικοποιούνται;

Οι χωρικότητες των κοινωνικών κινημάτων, της διαμαρτυρίας, και των συλλογικών αγώνων, ιδιαίτερα όταν αφορούν σε αντικαπιταλιστικές, αντισυστημικές και αντιεξουσιαστικές παρεμβάσεις και πολιτικές,

εκλαμβάνονται ως γεωγραφίες υπέρβασης της κανονικότητας, έξω από τα χωρικά διαπλεκόμενα συστήματα εξουσίας, ως χώροι εξ ορισμού «προοδευτικοί», υπονοώντας όχι μόνο την ενσωμάτωση φεμινιστικών και LGBTQI πολιτικών στις διάφορες κινηματικές ατζέντες, αλλά και την έμπρακτη εφαρμογή αυτών στις κινηματικές κοινότητες. Μέσα από την προϊδέαση της υπέρβασης (transgression), οι γεωγραφίες της αντίστασης και της πολιτικής κινητοποίησης, μέσα στις οποίες εντοπίζονται τα κοινωνικά κινήματα και ο πολιτικός ακτιβισμός, μοιάζουν να αναπτύσσονται απομονωμένα και εξαιρούμενα από τις γεωγραφίες ηγεμονίας και κανονικότητας, αποσιωπώντας το γεγονός ότι τα πολιτικά υποκείμενα σχηματίζονται από διαφορετικές συχνά συγκυριακές και μη-σταθερές τοποθετήσεις στα διάφορα συστήματα εξουσίας και όχι σε ένα «κενό», απομονωμένο χώρο, το «περιθώριο».

Προτείνω, εδώ, ότι ο «ρομαντισμός των περιθωρίων», στον οποίο αναφέρεται η Doreen Massey (Massey 2000:285) και η ομογενοποίηση των εμπειριών καταπίεσης και των έμφυλων πολιτικών υποκειμενικότητων, είναι δυνατόν να αποδομηθούν μέσα από μια μεθοδολογία «αποκεντρώσης» των τοποθεσιών-«πηγών» της καταπίεσης, όχι μέσω μιας «περιφριοποίησης» τους αλλά μέσα από την ιδέα της πολλαπλής και χωρικά μη-σταθερής επαναδιαπραγμάτευσης των χωρικοτήτων της εξουσίας αλλά και των χωρικο-κοινωνικών διεργασιών συγκρότησής των έμφυλων πολιτικών υποκειμενικότητων. Έτσι, το ερώτημα μετατοπίζεται από το «πού» βρίσκονται οι χώροι της αντίστασης και της πολιτικής κινητοποίησης στο «τι» είδους χώροι είναι αυτοί, σε σχέση με τις έμφυλες κοινωνικές σχέσεις και τις διαπλοκές της εξουσίας. Προτείνω εδώ την υιοθέτηση της προσέγγισης των «υπεξούσιων γεωπολιτικών» (subaltern geopolitics), της Joanne Sharp (2011), ως μια βάση για την ανατροπή του ανδροκεντρισμού της πολιτικής γεωγραφίας και την ενσωμάτωση του φύλου στην μελέτη των κοινωνικών κινήματων και της αντίστασης, περιγράφοντας «μια θέση η οποία αναγνωρίζει την πιθανότητα ότι οι πολιτικές ταυτότητες μπορούν να εδραιωθούν μέσα από γεωγραφικές αναπαραστάσεις οι οποίες δεν είναι ολοκληρωτικά ούτε 'μέσα' ούτε 'έξω' (hooks 1990), και έτσι αναζητά ένα μοντέλο πολιτικής υποκειμενικότητας, η οποία θα μπορέσει να προκαλέσει αυτό που διαιώνίζεται από τις κυρίαρχες δυτικές γεωπολιτικές, οι οποίες δεν βασίζονται στην ετερότητα» (Sharp 2011:272). Αυτή η ρευστή θέση (positionality) που προ-

τείνει η Sharp στην εισαγωγή του “*Subaltern Geopolitics*” (βλ. Sharp 2011), σχετίζεται εδώ με τις φεμινιστικές μετα-αποικιακές προσεγγίσεις της διαθεματικότητας καθώς και της πολλαπλότητας των θέσεων που καταλαμβάνουν τα πολιτικά υποκείμενα στον χώρο, όντας όχι αποκλειστικά «κεντρικά» ούτε αποκλειστικά «περιθωριακά», αλλά συγκροτούμενα από διαπλοκές διαφορετικών ρευστών κοινωνικών τοποθετήσεων, καθώς τα υποκείμενα κινούνται στο χώρο καταλαμβάνοντας διαφορετικές και συχνά αντιφατικές θέσεις.

Σε αυτό το σημείο, θα ήθελα να τονίσω ότι η διαθεματικότητα δεν προσεγγίζεται εδώ μέσω της νόησης μιας διασταύρωσης αμετάβλητων θέσεων που δομούνται μέσα σε «καθαρές», συνεκτικές κατηγορίες με το φύλο, τη σεξουαλικότητα, τη φυλή, την τάξη να εμφανίζονται ως «απόλυτα διαχωρίσιμοι άξονες της εξουσίας», συγκαλύπτοντας άλλες μορφές καταπίεσης ή παγιώνοντας αυτές υπό του μορφή του «και τα λοιπά» στο τέλος της τριάδας «φύλο, τάξη, φυλή» (βλ. Dhawan, Varela & Salomon 2016:21). Αντίθετα, προτείνεται η υιοθέτηση της ντελεξιανής ιδέας των «συναρμολογημάτων» (assemblage) από αναπτύσσεται από την Jasbir Puar (2012), στο πλαίσιο της οποίας τα «αποκεντρωμένα» και «ασταθή» σώματα αντιπαρατίθενται με την αυστηρή διαθεματική τοποθέτηση των υποκειμένων, «απειλώντας» με την αέναη κίνησή τους την συγκρότηση των διαθεματικών ταυτοτήτων ως απλών συνδυασμών συγκεκριμένων και «καθαρών» θέσεων ανισότητας. Όπως αναφέρουν σχετικά οι Dhawan, Varela & Salomon (2016), ενώ η διαθεματικότητα (intersectionality) παρατάσσει το υποκείμενο ως κύριο αναλυτικό πλαίσιο και πραγματεύεται την πολλαπλότητα της ταυτότητας του, η έννοια των «συναρμολογημάτων» (assemblage) χαρακτηρίζεται από μια δεκτικότητα προς το άγνωστο και το απροσδιόριστο, πέρα από τα όρια και την στατικότητα που συνεπάγεται η γνώριμη προϊδέαση της συνεκτικότητας των διάφορων κατηγοριών και η ομογενοποίηση που πηγάζει από την υποτιθέμενη οικουμενική ισχύ τους. Παράλληλα, ακολουθώντας τους Leitner, Shepard και Sziarto (2016), προτείνω την «μετατόπιση» από την ιδέα των κοινωνικών κινήματων προς αυτή των «συγκρουσιακών πολιτικών» (contentious politics), μια έννοια η οποία «αναφέρεται στην αντι-ηγεμονική κοινωνική και πολιτική δράση, μέσα στην οποία συμμετέχοντες διαφορετικά τοποθετημένοι συμμετέχοντες ενώνονται για την αμφισβήτηση των κυ-

ρίαρχων συστημάτων εξουσίας, έτσι ώστε να προωθήσουν και να ενσαρκώσουν ενναλακτικά φαντασιακά» (Leitner, Sheppard and Sziarto 2016:157).

Ο χώρος εδώ, δεν αποτελεί απλά ένα κενό δοχείο στο οποίο εντοπίζονται οι κινηματικές διεργασίες σε συγκεκριμένες κλίμακες και ιεραρχήσεις αυτού, αλλά, σύμφωνα με την τριμερή διαλεκτική (*dialectique de triplicité*) (όπως διατυπώνεται σε Βαΐου & Χατζημιχάλης 2012:86) του Lefebvre, αυτός παράγεται κοινωνικά μέσα από τις «χωρικές πρακτικές» (ο υλικός ή λειτουργικός χώρος), τις «αναπαραστάσεις του χώρου» (ο χώρος ως κωδικοποιημένη γλώσσα) και τους «χώρους αναπαράστασης» (ο άμεσα βιωμένος χώρος), με την καθημερινή ζωής να διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη μελέτη της κοινωνικής παραγωγής του. Ο χώρος ως παραγόμενος κοινωνικά, μελετάται ταυτόχρονα μέσα από τους λόγους που αναπτύσσονται γύρω από αυτόν, από τις αναπαραστάσεις τους στο συλλογικό φαντασιακό, από τις κοινωνικές πρακτικές και σχέσεις, ο έμφυλος χαρακτήρας των οποίων μας υπενθυμίζει ότι τα πολιτικά υποκειμένα κινούνται στο χώρο ως υποκειμένα ταυτόχρονα έμφυλα, ταξικά, φυλετικά και όχι ως μονοδιάστατες ενσαρκώσεις συγκεκριμένων αξόνων της διαφοράς.

2. «Ενάντια σε κάθε μορφή εξουσίας»

Επιλέγοντας ως αφηγηρία το κυρίαρχο αυτό πρόταγμα του αντιεξουσιαστικού κινήματος, πέρα από την έκφραση μιας βασική ιδεολογικής αρχής, φανερώνεται μια αυτο-αναπαράσταση ενός «χώρου» ιδεολογικά (και χωρικά) περιχαρακωμένου από την διαπλοκή των συστημάτων εξουσίας και καταπίεσης, από τις αντιλήψεις και πρακτικές της «συμβατικής αστικής κοινωνίας». Ακόμα, όμως, και με μια πρώτη ματιά στο πλήθος κειμένων² σχετικά με σεξιστικά και LGBTQ-φοβικά περιστατικά, με την έμφυλη βία και με ζητήματα συμπεριληψής, αποκλεισμών και αφαίρεσης λόγου στα πλαίσια των πολιτικών διεργασιών, ήδη φανερώνεται μια απόσταση μεταξύ του θεωρητικού προτάγματος και της πρακτικής εφαρμογής του. Η αρνητική σχέση μεταξύ της ρητορικής και της πραγματικότητας, την οποία η Sara Ahmed (2006) αποκαλεί «μη-επιτελεσιτικότητα» (*non-performativity*), δεν αποδεικνύει την αποτυχία της φράσης «ενάντια σε κάθε εξουσία», αλλά

μάλλον την επιτυχία του να μην επιτελείται, ενώ γίνεται αντιληπτή ως επιτελεστική. Όπως υποστηρίζω και στην συνέχεια, επάνω σε αυτή την συνθήκη της «μη-επιτελεσιτικότητας» (*non-performativity*) (Ahmed 2006), εξουσιαστικές και κακοποιητικές σχέσεις, μορφές βίας, έμφυλα, ταξικά και φυλετικά προνομία δεν γίνονται αντιληπτά ως τέτοια, ακριβώς επειδή η αναπαραγωγή τους έχει ήδη καταδικαστεί σε θεωρητικό και ιδεολογικό επίπεδο από τα μέλη της «κοινότητας».

2.1 Ερευνητική διαδικασία

Η ερευνά³ πραγματοποιήθηκε το διάστημα 2014-2017, όμως πολλά από τα γεγονότα και τις εμπειρίες που αναφέρονται στις συνεντεύξεις χρονολογούνται από το 2007. Κατά τη διάρκεια της, πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με 36 άτομα, διαφορετικών έμφυλων ταυτοποιήσεων και σεξουαλικού προσανατολισμού, εθνικοτήτων, ταξικών και κοινωνικών υποβάθρων, τα οποία είναι είτε μέλη συλλογικοτήτων και πολιτικών ομάδων είτε συχνάζουν στα διαφορά στέκια⁴, εκδηλώσεις κλπ. ή συμμετέχουν στις διάφορες πολιτικές δράσεις του ευρύτερου αναρχικού/αυτόνομου/αντιεξουσιαστικού/αντιφασιστικού χώρου, χωρίς απαραίτητα να εντάσσονται σε κάποια ομάδα /συλλογικότητα. Στις αφηγήσεις αυτές, οι πληροφορήτριες/-τές μίλησαν για την εμπειρία τους στον α/α χώρο, για τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τον φυσικό χώρο στον οποίο δραστηριοποιούνται, την άποψη τους για την εκπροσώπηση (*representation*) και τις έμφυλες αναπαραστάσεις στα πλαίσια αυτού, αλλά και για το πώς η ίδια τους η έμφυλη επιτέλεση επηρεάζει συχνά την καθημερινότητα τους και την πολιτική τους εμπειρία, στο δεδομένο κοινωνικό και χωρικό πλαίσιο.

Ακολουθώντας μια διαδικασία ενδοσκόπησης-εσωτερικής διαπραγματεύσεως (*reflexivity*) καθόλη τη διάρκεια της έρευνας αλλά και της συγγραφής, προσπάθησα να αναλογιστώ πως η δική μου θέση και σκοπιά επηρεάζει την σχέση μου με τους πληροφορητές, την αλληλεπίδρασή μου με την ευρύτερη κοινότητα στην οποία τοποθετώ την ερευνά μου αλλά και την επιλογή των ερευνητικών και μεθοδολογικών μου προσεγγίσεων. Όπως υποστηρίζει η Kim England σχετικά με την ενδοσκόπηση (*reflexivity*), την θέση (*positionality*) και την φεμινιστική έρευνα, «η διυποκειμενική (*intersubjective*) φύση της κοινωνικής ζωής σημαίνει

ότι ο ερευνητής και οι άνθρωποι που αυτός ερευνά διαθέτουν κοινά νοήματα και θα έπρεπε να αναζητήσουμε μεθόδους οι οποίες θα αναπτύξουν αυτό το πλεονέκτημα». Με αυτό τον τρόπο πιστεύοντας σθεναρά ότι το προσωπικό είναι πολιτικό⁴, υιοθετώ τόσο στην ακαδημαϊκή/ερευνητική μου δραστηριότητα όσο και στην πολιτική-ακτιβιστική μου εμπειρία την εννόηση του περιθωρίου, όπως αυτή επαναδιατυπώνεται από την bell hooks (1989), ως χώρος «ριζικής ανοιχτότητας» (radical openness), οποίος επιτρέπει την κίνηση προς την αποδόμηση και επανοικειοποίηση ανδροκεντρικών πολιτικών χώρων, εννοιών αλλά και εμπειριών και πρακτικών παραγωγής γνώσης.

2.2 Το χωρικό φαντασιακό κέντρου/περιθωρίου

Συχνά, πέρα από τις προσεγγίσεις του ευρύτερου θεωρητικού πλαίσιο των κοινωνικών κινημάτων (βλ. Castells 1983, Della Porta & Diani 2009), ο σχηματισμός και η εξέλιξη του πολιτικού ακτιβισμού και κινητοποιήσεων, καθώς και η χωρική τους έκφραση, οι επιπτώσεις, σχεδόν αποκλειστικά στον Αθηναϊκό αστικό χώρο, μελετώνται μέσα από τις περιπτώσεις των συγκρούσεων του Δεκεμβρίου του 2008 (Stavrides 2010, 2014, Petropoulou 2010, Makrygianni & Tsavdaroglou 2013), των κινημάτων κατά της λιτότητας ή των κινημάτων των πλατειών (Κουβαλάκος 2013, Leontidou 2012, Hadjimichalis 2013), την δημιουργία αυτόνομων κοινωνικών κέντρων και εναλλακτικών δικτύων (Arambatzi & Nicholls 2012), των καταλήψεων δημόσιων χώρων και κτηρίων, χαρτογραφώντας αυτές τις νέες εναλλακτικές μορφές πολιτικής συμμετοχής και συλλογικής δράσης, ως μια αυθόρμητη απάντηση σε μια νεοφιλελεύθερη διακυβέρνηση, στην φθίνουσα οικονομία και στις κοινωνικο-χωρικές πολιτικές και μετασχηματισμούς που αυτές επέφεραν. Ο Σταύρος Σταυρίδης (2010) με αφορμή τα γεγονότα του Δεκεμβρίου του 2008, επισημαίνει τους τρόπους με τους οποίους οι συγκρούσεις και οι αυθόρμητες πολιτικές διεργασίες που τις συνόδευαν ανέδειξαν μια ευκαιρία για μεταμόρφωση της πόλης, μέσα από τη δημιουργία χώρων συλλογικής δράσης και χωρικοτήτων της σύγκρουσης: «Αστικές συγκρούσεις, όπως αυτές της νεανικής εξέγερσης του Δεκεμβρίου του 2008 στην Αθήνα, μπορούν να συνεισφέρουν σε μια διαφορετική νόηση του αστικού κόσμου, μέσα από τις νέες αναδυόμενες χωρικότητες. Όταν κατά τη διάρκεια μιας

αστικής σύγκρουσης, άνθρωποι επιχειρούν συλλογικά να επανοικειοποιηθούν τον δημόσιο χώρο, δεν χρησιμοποιούν απλά την πόλη όπως είναι, την μεταμορφώνουν. Οι δράσεις τους δεν αναζητούν απλά χώρο, τον επινοούν» (Stavrides 2010). Μέσα από την μεταμόρφωση του χώρου, οι εξουσίες που εγγράφονται σε αυτόν αποσταθεροποιούνται φανερώνοντας όχι μόνο τις δυνατότητες της συλλογικής δράσης αλλά και της αλληλεπίδρασης του χώρου με τις έννοιες της εξουσίας και των κυρίαρχων δομών.

Πώς όμως οι παραπάνω πολιτικές διεργασίες βιώνονται και γίνονται αντιληπτές από τα διάφορα υποκείμενα που συμμετέχουν στις συλλογικές δράσεις; Πώς η παραγωγή του χώρου επιτελείται και βιώνεται όταν οι σχέσεις εξουσίας δεν αποτελούνται από δυο σταθερούς πόλους (εξουσίας/αντίστασης), αλλά διαχέονται και επικαλύπτονται στα διάφορα χωρικά επίπεδα, πέρα από ένα μοναδικό σύστημα εξουσίας/καταπίεσης;

Η προσέγγιση κέντρου/περιθωρίου που εμφανίζεται συχνά στην μελέτη των κοινωνικών κινημάτων συνδέεται άμεσα με την μονοθεματικότητα και τον οικουμενισμό της πολιτικής γεωγραφίας και εμφανίζεται μέσα από την παραπάνω τυπολογία στο χωρικό φαντασιακό που αναπαράγεται, τόσο μέσα από την διαδικασία παραγωγής γνώσης όσο και στους ίδιους τους κινηματικούς «χώρους»: η κρατική εξουσία, ο καπιταλισμός, ο ρατσισμός, η αστυνομική βία, η «συμβατική» αστική κοινωνία, τοποθετημένες στο κέντρο, ως εξουσιαστικές δομές συγκρούονται από αυτή την κεντρική θέση με ένα μάχόμενο πολιτικό και κοινωνικό περιθώριο. Μέσα από τα αντιθετικά ζεύγη κέντρο/περιθώριο, δράση/αντίδραση, καταπίεση/διεκδίκηση, η άσκηση εξουσίας εμφανίζεται ως μια γραμμική διαδικασία με αρχή το κέντρο και τέλος το περιθώριο. Τα χωρικά και κοινωνικά περιθώρια, οι τόποι αντίστασης και πολιτικής «ριζοσπαστικοποίησης» μέσα σε αυτό το φαντασιακό φαίνεται να εξαιρούνται από τις γεωγραφίες εξουσίας και κανονικότητας, μέσα από μια επιτελεστική και συμβολική διαγραφή των κοινωνικών ταξικών και έμφυλων προνομίων που προϋπάρχουν της πολιτικοποίησης και συνδέονται άμεσα με την τοποθέτηση του ατόμου, και των ομάδων συλλογικά, στα διάφορα συστήματα εξουσίας, εμπεριέχοντας μεγάλες αντιφάσεις αλλά και πολύπλοκες συγκροτήσεις της διαφοράς.

Ο τόπος εδώ αποτελεί καθοριστικό στοιχείο για την μελέτη των κοινωνικών σχέσεων και των δικτύων που σχηματίζονται στα πλαίσια των χωρικοτήτων των κινη-

μάτων και της πολιτικής δράσης. Για την Massey, ως τόπος νοείται μια ιδιαίτερη στιγμή στην αλληλοτομία κοινωνικών σχέσεων, ως μόνιμα εν τω γίνεσθαι μέσα από πιθανές ή απρόβλεπτες μεταλλαγές και συνδέσεις, οι οποίες μπορεί να υλοποιηθούν ή όχι μέσα σε ένα σύστημα που περιλαμβάνει ετερογένεια, απροσδιοριστία και ανικανότητα σε μελλοντικές αναδιαρθρώσεις, αλλά και ισχυρές, γεωμετρικές δύναμης (Βαΐου 2013) Οι κοινωνικές σχέσεις εδώ έχουν τόσο χωρική μορφή όσο και χωρικό περιεχόμενο (Massey 1994). Έτσι, η «τόπος» σχηματίζεται μέσα από ένα σύνολο κοινωνικών σχέσεων που διαδρούν σε ένα συγκεκριμένη τοποθεσία (Massey 1994). Στο πλαίσιο αυτό, ειδικότερα η μελέτη των καθημερινών πρακτικών, μας βοηθά να αναδειξουμε τις πολλαπλότητες μέσα από τις οποίες τα διάφορα υποκείμενα δέχονται και ασκούν εξουσία στον κοινωνικά παραγόμενο χώρο, αφού, η έμφαση που δίνεται σε αυτές «διαπερνά τις διπολικές αντιλήψεις και αποκαλύπτει συνέχειες μέσα από διαφορετικές σφαίρες εμπειρίας και διαπλεκόμενες χωρικές κλίμακες» (Βαΐου 2013:73). Αυτή είναι και η προσέγγιση που μας επιτρέπει να διερευνήσουμε τα ζητήματα φύλου και επιτελέσεων στους χώρους αυτούς μέσα από τις προσωπικές εμπειρίες, μέσα από την ανάγνωση του προσωπικού ως πολιτικό.

2.3 Δημοσιότητα, ιδιωτικότητα και η αποπολιτικοποίηση του προσωπικού

Κατά τη διάρκεια της έρευνας, παρά τις πολυάριθμες και συχνές καταγγελίες σεξουαλικών παρενοχλήσεων, έμφυλης βίας, LGBTQI-φοβίας μέσα στην κοινότητα, ένας μεγάλος αριθμός μελών της είχε την τάση να προσεγγίζει τα ζητήματα αυτά ως αποκλειστικά εντοπισμένα στην συμβατική αστική κοινωνία, στις κοινότητες, τον τρόπο ζωής και τις νοοτροπίες πολιτικών αντιπάλων αλλά και σε διαφορετικά κοινωνικοπολιτικά και χωρικά πλαίσια όπως ολοκληρωτικά-θρησκευτικά καθεστώτα άλλων χωρών, εξωτικοποιώντας την έμφυλη βία, τον σεξισμό και την LGBTQI-φοβία.

Η συνθήκη της «μη-επιτελεστικότητα» γίνεται εμφανής, εδώ, και την συγκρότηση της έρευνας γύρω από την μελέτη των κοινωνικών κινημάτων και κινηματικών χώρων στην Ελλάδα, πέρα από ελάχιστες εξαιρέσεις (βλ. Μαρινούδη 2017, Athanasiou 2014), με την επιλογή των περιπτώσεων που μελετώνται αλλά και με τις προσεγγίσεις που υιοθετούνται, να μην απομακρύνονται από το παραπάνω μοτίβο: στην χωρική μετα-

φορά κέντρου/περιθωρίου τα παραπάνω ζητήματα θεωρούνται μη σχετικά ως προς τις εξωστρεφείς πολιτικές δράσεις στις οποίες επικεντρώνεται η μελέτη, τοποθετούνται στη σφαίρα της καθημερινότητας και συχνά γίνονται αντιληπτά ως ένα αναπόφευκτο παρελκόμενο της συμβίωσης και των ανταγωνισμών που αναδύονται σε πολυσυλλεκτικές κοινότητες.

Η ταύτιση του πεδίου της καθημερινότητας με το «μη-πολιτικό» αναδύεται μέσα από ποικίλα χωρικά «μοτίβα» (patterns) που εντοπίστηκαν κατά την έρευνα, με εντονότερο αυτό της αναπαραγωγής των «χωριστών σφαιρών» στις καθημερινές πρακτικές, μέσα από την κατανομή των «καθηκόντων» στα πλαίσια πολιτικών δράσεων, μέσα από προϋδεάσεις σχετικά με την φύση και τις ικανότητες του έμφυλου πολιτικού υποκείμενου, σχετικά με το τι γίνεται αντιληπτό ως δημόσιο ή ιδιωτικό και τελικά τι ως προσωπικό ή ως πολιτικό. Να σημειωθεί, εδώ, ότι μιλώντας για την αναπαραγωγή του μοντέλου των χωριστών σφαιρών δεν αναφέρομαι στην διάκριση δημόσιων χώρων του ακτιβισμού και της πολιτικοποίησης σε αντιδιαστολή με τους οικιακούς χώρους των μελών της κοινότητας, καθώς μια τέτοια διάκριση που παρατηρείται συχνά στην βιβλιογραφία, διακρίνει τις ζωές των ακτιβιστών σε διαφορετικές σφαίρες-επικράτειες, αποδίδοντάς τους διαφορετικούς και χωρικά απομονωμένους ρόλους. Αντίθετα, η αναπαραγωγή του μοντέλου των χωριστών σφαιρών εντοπίζεται μέσα από μια ρευστότητα στο βαθμό ιδιωτικότητας και δημοσιότητας που αποδίδεται στους χώρους, τις δραστηριότητες και τις πρακτικές του κινήματος: η ιδιωτική σφαίρα αποδίδεται χωρικά και κοινωνικά στους χώρους της καθημερινότητας και της συλλογικής ζωής, στις «κλειστές» συνελύσεις των ομάδων και των κολεκτίβων, στις προσωπικές σχέσεις, σε αντίθεση με τις εξωστρεφείς δράσεις όπως οι ανοιχτές συνελύσεις, συναυλίες, διαμαρτυρίες πορείες, βραδιές οικονομικής ενίσχυσης, με την διάκριση να συναρτάται παράλληλα με το ιστορικο-κοινωνικό χωρικό πλαίσιο και το «βάρος» του κάθε χώρου. Η ρευστότητα αυτή καθιστά εμφανές το γεγονός ότι η ανάλυση δεν μπορεί να βασίζεται στην απλή αντιστοίχιση χώρων που μοιάζουν «οικιακοί», φιλοξενώντας τα «προσωπικά ζητήματα», και σε αυτών που κρίνονται αναμφισβήτητα δημόσιοι, με τους διάφορους χώρους να ανήκουν αποκλειστικά και αμετάκλητα είτε στην ιδιωτική είτε στην δημόσια σφαίρα. Αντίθετα, όπως υποστηρίζει η Ruth Fincher (2002), επειδή ακρι-

βώς οι χώροι που χρησιμοποιούνται στην πολιτική συγκροτούνται γύρω από ιδέες περί δημοσιότητας και ιδιωτικότητας που είναι πορώδεις, το ιδιωτικό και το δημόσιο δεν μπορούν να γίνονται αντιληπτοί ως «καθαροί χώροι» (pure spaces) (Anderson & Jacobs 1999 σε Fincher 2002) που αντιστοιχούνται με τα μέρη της διχοτόμησης ιδιωτικό/δημόσιο, αλλά περισσότερο ως ένα συνεχές (continuum) (Fincher 2002:52). Χρησιμοποιώ εδώ τις έννοιες της ιδιωτικότητας και δημοσιότητας αντί για την αντιθετική και χωρικά προσδιορισμένη διχοτόμηση του χώρου σε ιδιωτική/δημόσια σφαίρα, για να περιγράψω την τάση οι διάφορες επιτελέσεις, πράξεις και επιλογές στα πλαίσια της καθημερινής ζωής της κοινότητας, φιλτράρονται και να διακρίνονται είτε σε πολιτικά- συλλογικά είτε σε προσωπικά-ατομικά ζητήματα, αποπολιτικοποιώντας κάποιες προσωπικές επιλογές και εμπειρίες και «φειτοχποιώντας» πολιτικά άλλες. Στον ανδροκεντρικό λόγο το αντιεξουσιαστικού κινήματος, η ιδιωτικότητα συνδέεται συχνά με την ελεύθερη βούληση και την ατομική αυτονομία, και έτσι οι πράξεις των ατόμων φαίνεται να κατανέμονται σε δυο κατηγορίες, σε αυτές που είναι δημόσιες, και ορατές, αφορούν την κοινότητα ή κάποιο πολιτικό ζήτημα και αυτές που ως ιδιωτικές και άρα αόρατες και υπόκεινται σε προσωπική διαχείριση στα πλαίσια της προσωπικής ζωής του κάθε ατόμου.

Τα περιστατικά σεξιστικών συμπεριφορών και παρενοχλήσεων μέσα στους χώρους του κινήματος, φιλτράρονται μέσα από αυτή τη ρητορική, και συχνά παρουσιάζονται περισσότερο ως κουτσομπολιά, μια τάση η οποία αποδίδεται στις «γυναίκες» ως κάτι το φυσικό, και όχι ως αποτέλεσμα πολιτικών επιλογών. Συζητώντας σχετικά με το θέμα του τι ορίζεται ως προσωπικό και τι ως πολιτικό, καθώς και ποια θα μπορούσε να είναι η συλλογική τοποθέτηση-ευθύνη σχετικά με το ζήτημα, ο παρακάτω πληροφορητής επιχειρηματολογεί:

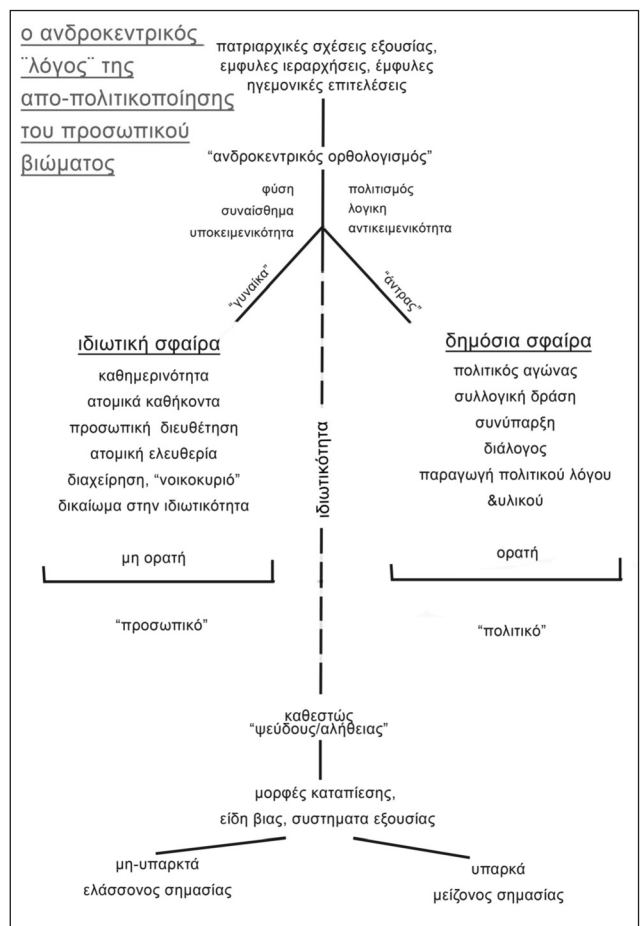
«Πόσα θέματα πια να λύσει αυτή η συνέλευση; στην τελική είναι θέμα και ζήτημα του καθενός τι κάνει στα προσωπικά του, δεν μπορούμε τόσα άτομα να απολογούμαστε για τις πράξεις ενός που έχει πιεί λίγο παραπάνω και μαλακίζεται... πάντα υπήρχαν αυτά... κι αν έχει πρόβλημα η άλλη, μεγάλη κοπέλα είναι, ας προσέξει κι ας τον βάλει στη θέση του. Φυσικά τέτοιες συμπεριφορές δεν τις υποστηρίζει κανένας, αλλά δεν θα γίνουμε και μπάτσκι τώρα στο βρακί του καθενός...»

Σύμφωνα με την Nancy Duncan, η ιδέα της ιδιωτικότητας πηγάζει από τις δυτικές πολιτικές θεωρίες της ελευ-

θερίας, της προσωπικής αυτονομίας, της πατριαρχικής οικογενειακής κυριαρχίας (sovereignty) και της ιδιωτικής ιδιοκτησίας», ενώ συνδέεται άμεσα με την διάκριση των δυο σφαιρών, της ιδιωτικής και της δημόσιας:

«Ο διαχωρισμός μεταξύ του ιδιωτικού και του δημόσιου έχει ρίζες βαθιά στην πολιτική φιλοσοφία, στην νομοθεσία, στους δημοφιλείς λόγους και στις επαναλαμβανόμενες πρακτικές δόμησης του χώρου. Αυτές οι πρακτικές οριοθετούν και απομονώνουν μια ιδιωτική σφαίρα του οικιακού, της εν-σώματης (embodied) δραστηριότητας από μια υποτίθεται ασώματη πολιτική σφαίρα η οποία εντοπίζεται κυρίως στον δημόσιο χώρο. Η διχοτομία δημόσιο/ιδιωτικό (τόσο στις πολιτικές όσο και στις χωρικές του διαστάσεις) συχνά χρησιμοποιείται για να δομήσει, να ελέγχει, να πειθαρχήσει, να περιορίσει (confine), να αποκλείσει και να καταπιέσει την έμφυλη και σεξουαλική διαφορά διατηρώντας παραδοσιακές πατριαρχικές και ετεροσεξιστικές δομές εξουσίας» (Duncan, 1996)

Αυτή η αναπαραγωγή της λογικής των χωριστών σφαιρών συγκροτείται στην περίπτωση αυτή στην βάση μιας σειράς έμ-

φυλών προϊδέσεων, κυρίαρχων λόγων και πρακτικών που τοποθετούν το πολιτικό στην δημόσια σφαίρα και το προσωπικό στην ιδιωτική, με τις ανάλογες έμφυλες προεκτάσεις στην παραγωγή του χώρου αλλά και συνέπειες στην έμφυλες εμπειρίες πολιτικής συμμετοχής και δράσης στο κίνημα. Στην αφήγηση της παρακάτω πληροφορητριας, θύμα έμφυλης βίας από τον σύντροφό της (επίσης μέλος του «κινήματος»), οι χώροι της κοινότητας έπαιξαν να βιώνονται ως «ασφαλείς», όχι μόνο μέσα από τον εξαναγκασμό της συνύπαρξης με τον κακοποιητή της στο πλαίσιο των πολιτικών διεργασιών και δράσεων, αλλά και μέσα από την αποδοχή αυτού από τον «χώρο», μέσω της αποσιώπησης της κακοποίησης ως «προσωπική υπόθεση»:

«Δεν ήθελα να πηγαίνω(στις συνελεύσεις)...και άτομα, γνωστοί (από το χώρο) με ρωτούσαν γιατί και όταν είπα ξεκάθαρα τι έγινε, έβγαλαν όλοι την ουρά τους απ' έξω... "είστε μεγάλα παιδιά να το λύσετε το θέμα"...άλλοι έλεγαν ότι τον κατηγορούσα επειδή χωρίσαμε, από κακία...δικοί του, ότι τον πέτυχα σε κακή φάση αλλά δεν είναι έτσι...μέχρι και "γυναϊκούλα" που τα συζητάω άκουσα...είχα σταματήσει να πηγαίνω και σε λάιβ, σε μαγαζιά της φάσης και γενικά οπουδήποτε ήταν πιθανό να τον δω...απειλές κιόλας "μη την πέτυχω"... Άλλαξε η ζωή μου γενικά και είχα απογοητευτεί με τα κινηματικά από όλη αυτή την ιστορία...άλλαξε και ο περίγυρος αναγκαστικά, που ήταν άτομα του χώρου...»

Αυτή η τάση αποδεικνύεται καθοριστική για την εδραίωση των διάφορων προνομίων και την αναπαραγωγή συστημάτων εξουσίας αφού συνδέεται άμεσα με την έκφραση αυτών στον κοινωνικό και υλικό χώρο. Στις διάφορες διαβαθμίσεις της δημοσιότητας και της ιδιωτικότητας στους χώρους του κινήματος, αποδίδονται έμφυλα χαρακτηριστικά, τα οποία αντικατοπτρίζονται στην κινηματική εμπειρία όπως την βιώνουν τα έμφυλα υποκείμενα στο συγκεκριμένο κοινωνικό και χωρικό πλαίσιο: κοινωνικές επιτελέσεις θηλυκότητας, αρρενωπότητας και queerness κατανέμονται συμβολικά και πρακτικά σε χωρικές του πολιτικού ή του προσωπικού, όχι μέσα από άμεσες απαγορεύσεις-τοποθετήσεις αλλά από έμμεσες, συχνά ανεπαίσθητες κινήσεις, μέσα από φυσικοποιημένες πρακτικές.

Σε κείμενο της ομάδας *Uroborus*⁴ σχετικά με τον σεξισμό «μέσα και έξω από τους α/α χώρους» βλέπουμε να καταγράφονται χαρακτηριστικές συμπεριφορές που παρατηρούνται στα πλαίσια του κινήματος:

«Η "αδυναμία" δεν έχει χώρο, και τα παράσημα για όποιο δε συγκρούεται και δεν παίζει ξύλο είναι

σαφώς ελάχιστα. Είναι φανερό σε άπειρες συνελεύσεις πως είναι πολύ ευκολότερο να περάσει η γνώμη όποιου αρσενικού βροντοφωνάζει περισσότερο. Είναι φανερό πως σε άπειρες συγκρούσεις υπάρχουν υποτιμητικά βλέμματα, αν όχι και σχόλια, απέναντι σε θηλυκότητες που θέλουν να λάβουν θέση μάχης. Είναι φανερό πως σε πάρα πολλά μέρη διασκέδασης, όταν "σχολάνε απ' το κινηματικό προφίλ", πολλοί "σύντροφοι" έχουν κακοποιητικές και επιθετικές συμπεριφορές απέναντι σε θηλυκότητες που στοχοποιούν ερωτικά, και αυτοδικαιοδοτούνται να γίνονται χυδαίοι, λεκτικά και σωματικά, απέναντί τους. Είναι επίσης φανερή και η υποτίμηση των φεμινιστικών οπτικών και τάσεων (όπως και των αντισπισιστικών, σε άπειρες περιπτώσεις), και ο χαρακτηρισμός τους ως "κομπλεξικές" και "υπερβολικές". Είναι, τέλος, φανερά τα στραβά μάτια που γίνονται σε πολλές σεξιστικές και ευρύτερα κακοποιητικές συμπεριφορές, επειδή προέρχονται από φίλους μας ή άτομα με τα οποία έχουμε κάποιο συναισθηματικό δέσιμο».

Εδώ, οι σχέσεις εξουσίας, ενσωματωμένες στην καθημερινή ζωή, συγκροτούνται ως «αόρατες» και φυσικοποιούνται υπό τη μορφή «αναπόφευκτων» αποκλεισμών, ορίων αλλά και μέσω συλλογικών αφηγήσεων και νοημάτων. Στους «χάρτες νοήματος» (βλ. Clarke, Hall, Jefferson & Roberts 1975, 2006) της πολιτικής και πολιτισμικής παραγωγής του κινήματος, που πλαισιώνουν τις διάφορες δράσεις και την καθημερινές πρακτικές, στην εικονογραφία και την ρητορική αυτού, γίνεται εμφανές ποιοι είναι οι αποδεκτοί κώδικες της έμφυλης πολιτικής επιτέλεσης καθώς ο χώρος οριοθετείται συμβολικά.

2.4 Ηγεμονικές επιτελέσεις

Μελετώντας το προπαγανδιστικό υλικό συλλογικότητας του α/α/α χώρου, παράλληλα με την επιτόπια παρατήρηση και τις μαρτυρίες των πληροφορητριών/τών, κοινοί άξονες αρχίζουν να αναδύονται: λεκτική σεξουαλική βία ως πολιτικό όπλο, ομοφοβία, μισογυνισμός, και η εικόνα αντρικών σωμάτων να μάχονται στα αστικά «οδοφράγματα». Γίνεται φανερό ότι η «εικόνα» αλλά και ο «λόγος» του α/α/α χώρου διακρίνεται από μια αρρενωπότητα, με συγκεκριμένα βιολογικά, κοινωνικά και ταξικά χαρακτηριστικά, συνδυασμένη από ένα φαντασιακό περί επαναστατικότητα, ριζοσπαστικότητας και αντίστασης, το οποίο δομείται γύρω από το αρτιμελή, οργισμένο νέο, καθώς και γύρω

από την αφήγηση της μη-συμβατικής θηλυκότητας, προδιαγράφοντας, με μια πρώτη ματιά, ποιες θεωρούνται οι ιδανικές έμφυλες επιτελέσεις της πολιτικής αυτής ταυτότητας.

Όπως διαπιστώθηκε στα πλαίσια της έρευνας, αναδύεται ένα φάσμα έμφυλων επιτελέσεων ως κυρίαρχες και «ορθές» επιτελέσεις, απόλυτα «συντονισμένες» με την ταυτότητα του χώρου, την ιδεολογία και τις κοινωνικο-πολιτισμικές πρακτικές της κοινότητας. Η κινηματική εμπειρία, όπως γίνεται αντιληπτή μέσα από αυτές τις κυρίαρχες επιτελέσεις, δημιουργεί έναν άτυπο διαχωρισμό: αυτών που είναι ικανών να ανταπεξέλθουν στις καταστάσεις που δημιουργούνται μέσα από τις διάφορες πολιτικές διεργασίες και σε αυτούς που αδυνατούν, εξαιτίας μιας υποτιθέμενης φύσης τους, ή εξαιτίας της έλλειψής κριτικής ικανότητας και κινηματικής εμπειρίας, ως παρελκόμενο του «φύλου» τους.

Τα οδοφράγματα των πορειών και των συγκρούσεων με την αστυνομία αναδύονται ως ένας χώρος «αντρικός», όχι με την έννοια της βιολογικής ανατομίας των διαδηλωτών αλλά μέσω της επιτελεστικότητας των ακτιβιστικών πρακτικών. Ο χώρος αυτός, συγκροτείται ως τέτοιος μέσω του αποκλεισμού των μη-αρρενωπών επιτελέσεων, οι οποίες ταυτίζονται με χαρακτηριστικά μιας υποτιθέμενης θηλυκότητας. Αυτή η θηλυκότητα, ανατομικά και ψυχολογικά, αδυνατεί να συγκρουστεί, αδυνατεί να υπερβεί την 'φύση' της και να 'περάσει' στο έδαφος της σύγκρουσης.

Καταφεύγω, εδώ, αντί του μοντέλου των ηγεμονικών αρρενωποτήτων (βλ. Connell 1987, Connell & Messerschmidt 2005), στην έννοια *ηγεμονικές επιτελέσεις*: πρόκειται για επιτελέσεις που «εγκαθιδρύονται συνεχώς μέσα από μια τελετουργικά τυποποιημένης επανάληψης κινήσεων, χειρονομιών και σωματικών στάσεων στο πρότυπο της φαντασματικής έμφυλης κανονικότητας» (βλ. Αθανασίου 2006, Butler 2006, 1990). Οι ηγεμονικές επιτελέσεις, ως ενσαρκώσεις του ιδανικού, για τον συγκεκριμένο χώρο, έμφυλου πολιτικού υποκειμένου, εκφράζονται συνηθώς μέσα από υπεραρρενωπές επιτελέσεις της αρρενωπότητας και της «μη συμβατικής θηλυκότητας». Είναι αυτές οι επιτελέσεις οι οποίες προσδίδουν στα άτομα κανονιστικές ιδιότητες που εκφράζονται με αστυνομευτικές συμπεριφορές σχετικά με την έμφυλη επιτέλεση της κινηματικής ταυτότητας και οι οποίες καταλήγουν σε ομοφοβία, ετεροσεξισμό, έμφυλη βία και καθημερινές μικροεπιθετικότητες.

Οι προσδοκίες που συνδέονται με τις κυρίαρχες επιτελέσεις, αποτελούν μέρος μιας διαδεδομένης εννοιολόγησης της «ορθής», ιδεολογικά συνεπούς επιτέλεσης, μιας συλλογικής ταυτότητας, και κωδικοποιούν τις διάφορες ταυτότητες και τις συμπεριφορές μέσα από ένα καθεστώς ορθού/μη ορθού. Σύμφωνα με τον Cresswell αυτό το καθεστώς είναι που διαμορφώνει την χωρική συνθήκη μέσα/έξω που εντοπίζεται στα διάφορα ιδεολογικά προσδιορισμένα κινήματα και ορίζει τον τόπο ως ένα από τους «ευκολότερους» τρόπους κάποιος να αναγνωρίσει τις θέσεις «των άλλων» μέσα από την δική του αίσθηση του *ανήκειν*: «η αντίληψη ενός ατόμου ως 'εντός τόπου' (in place) δομείται μέσα από την αντίστοιχη του να είναι κάποιος άλλος 'εκτός τόπου' (out of place)» (Cresswell, 1992).

Για κάποια από τα άτομα, η αίσθηση της αποδοχής και της επιβράβευσης σχετιζόταν με διάφορες εκδοχές της έμπρακτης ενασχόλησης με το κίνημα όπως η φυσική παρουσία σε διαμαρτυρίες, πορείες και εκδηλώσεις αλλά και η ανάληψη καθηκόντων στις διάφορες καθημερινές εργασίες (κυρίως για μέλη συλλογικοτήτων). Για άλλα άτομα όμως, η αποδοχής και η επιβράβευση είχε να κάνει με την συμμόρφωση σε συγκεκριμένους συμβολικούς πολιτισμικούς κώδικες όπως το ντύσιμο, η παρουσίαση του εαυτού, ο τρόπος διασκέδασης, τα αναγνώσματα και η μουσικές προτιμήσεις, τα οποία «όφειλαν» να εντοπίζονται μέσα σε ένα συγκεκριμένο πολιτισμικό/αισθητικό/ιδεολογικό/πολιτικό φάσμα και να αντικατοπτρίζουν αξίες και ιδανικά της συγκεκριμένης πολιτικής ιδεολογίας. Ο παρακάτω πληροφορητής «εξηγεί» σχετικά με τον τρόπο ντυσίματος που επιλέγεται από τα άτομα στο «χώρο»:

«κάποιες εμφανίσεις τραβάνε τα βλέμματα γιατί δεν ταιριάζουν και με την ιδεολογία του χώρου, παραπέμπουν αλλού και πολιτικά δηλαδή...δεν απαγορεύεται, ούτε θα σου πει κανένας κάτι...αλλά δεν έρχεσαι τώρα με λαμέ ή με τακούνια...είναι και πρακτικό το θέμα, που θα πας έτσι;...όχι ότι δεν θα στην πέσουν αν είσαι κοπέλα... απλά είσαι λίγο διαφορετικός ...σαν τη μύγα μες' το γάλα...δεν θα δεις λαϊκίες...στους άντρες είναι πιο ελαφρύ, παίζει πάνω κάτω ένα ίδιο σκυλάκι, πιο ουδέτερο...θα δεις πάνκιδες ή άλλα που έχουν να κάνουν με μουσική, που πάντα γυρνάνε στο χώρο.Εσείς (οι γυναίκες) έχετε πιο πολλά θέματα με το ντύσιμο...»

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο τα σημεία συνάντησης του κοινωνικού φύλου, των έμφυλων ιεραρχιών και της πολιτικής ιδεολογίας, δημιουργούν όρια μέσα στα οποία

η συλλογική δράση της κοινότητας επιτελείται, αφού εδώ το κοινωνικό φύλο και οι έμφυλες επιτελέσεις λειτουργούν ως ένα μέσο νομιμοποίησης ιεραρχιών μέσα σε ένα ετεροκανονικό πλαίσιο.

Η «ματσίλα», όπως χαρακτηρίστηκε σε μεγάλο αριθμό συνεντεύξεων, ως ηγεμονική επιτέλεση της κυρίαρχης «ορθής» ταυτότητας, συνδέεται άμεσα με την αποβολή στοιχείων (σε επίπεδο συμπεριφοράς, εμφάνισης, λόγου) που, ιστορικά και στερεοτυπικά, αποδίδονται σε μια «συμβατική» θηλυκότητα, και παρατηρούνταν συστηματικά στο κίνημα τόσο από άντρες όσο και από γυναίκες, μέσα από διαφορετικές εκδοχές και επιτελέσεις, σχεδόν πάντα όμως εμπεριέχοντας στοιχεία όπως επιθετικότητα, ειρωνεία, ανταγωνιστικότητα, σεξισμό, μισογυνισμό, LGBTQI-φοβία.

Η παραπάνω θεώρηση, η οποία αποδίδει συγκεκριμένες δεξιότητες για την παραγωγή κριτικής σκέψης και τη συμμετοχή στην «δημόσια σφαίρα», εντοπίζεται στην αφήγηση της παρακάτω πληροφορήτριας:

«...συνήθιζε ο τότε φίλος μου να μου λέει ότι δεν μπορούσε να κάνει τέτοιες συζητήσεις (πολιτικές) με άλλες κοπέλες που είχε γνωρίσει (στο χώρο)...το έλεγε και στους φίλους του, ενώ βρισκόμουν μπροστά και αυτοί συμφωνούσαν, όχι για μένα... γενικά ότι δεν 'το έχουν' όλες οι γυναίκες... να έχουν πολιτικό λόγο και κριτική σκέψη...το θεωρούσαν δεδομένο. Δηλαδή επιβραβεύομαι, γιατί;...ακόμα και αν μπαίνεις στο χώρο χωρίς να το γνωρίζεις και τα έχεις πιο όμορφα στο μυαλό σου, δεν είναι και δύσκολο να το καταλάβεις...με στενοχωρεί όταν βλέπω γυναίκες να το κάνουν αυτό...ότι αυτές είναι εξαιρέσεις...»

Ο διαχωρισμός αυτός φαίνεται να εμπεριέχει τα διάφορα ψυχολογικά χαρακτηριστικά τα οποία αποδίδονται ιστορικά στο φύλο «άντρας» και «γυναίκα» αντίστοιχα, μέσα από την διαδικασία κοινωνικής δόμησης των έμφυλων ταυτοτήτων. Η αντίληψη αυτή, σπανία δηλώνεται άμεσα και «δημόσια», αλλά αναπαράγεται συστηματικά «κρυμμένη» μέσα από στις καθημερινές πρακτικές, μέσα στον λόγο, μέσα στις «μικρές» ανεπαίσθητες χειρονομίες συμβολικού αποκλεισμού (micro-aggressions), «αστυνόμησης» σωμάτων και επιτελέσεων και «αξιολόγησης» στα πλαίσια μιας άτυπης έμφυλης ιεραρχίας. Αναπαράγονται και εδραιώνονται, έτσι, μορφές βίας που εκφράζονται με συμβολικά και χωρικά όρια, αποτυπώνοντας στον χώρο κοινωνικά και έμφυλα προνόμια: η εμπειρία της ενασχόλησης με τον «αγώνα» μετατρέπεται σε έμφυλη και ταυτόχρονα

εν-σώματη, άρρηκτα συνδεδεμένη με τις έμφυλες επιτελέσεις των υποκειμένων και την ερμηνεία αυτών στο συγκεκριμένο χωρικό-κοινωνικό πλαίσιο.

Μέσα από αυτά τα πολλαπλά επίπεδα εξουσιών, οι διάφορες έμφυλες επιτελέσεις ιεραρχούνται, συχνά λειτουργώντας ως ένδειξη ιδεολογικής ακεραιότητας, ως κυρίαρχες «ορθές» επιτελέσεις της υποτιθέμενης συλλογικής ταυτότητας του α/α/α κινήματος σε όλες τις εκφάνσεις της. Οι επιτελέσεις που είναι αδύνατο να ταξινομηθούν στο φάσμα αυτής της συλλογικής ταυτότητας τίθενται, μέσα από αυτές τις κοινωνικές και πολιτικές διεργασίες, σε καθεστώς «εκτός τόπου»: πρόκειται για επιτελέσεις που σηματοδοτούν υποκείμενα μη-ικανά να ενσωματώσουν το σύνολο των κοινωνικών χαρακτηριστικών και αξιών που συνδέονται με συγκεκριμένες εκφάνσεις της θηλυκότητας και της αρρενωπότητας, που εντοπίζονται σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό και χωρικό πλαίσιο, ενώ εμμέσως και συμβολικά αποκλείονται από αυτό.

Η Chantal Mouffe (2004, 2006), αναφερόμενη στο ζήτημα της πολλαπλότητας, του φύλου και της απολυτότητας της ουσιοκρατίας, τονίζει την ρευστότητα και αντιφατικότητα που χαρακτηρίζει τις τοποθετήσεις στο κοινωνικό πεδίο:

Φορέας αυτής της πολλαπλότητας μπορεί να είναι και ένα μονάχα άτομο, κι έτσι να είναι κυρίαρχο σε μια σχέση και υποτελές σε μια άλλη. Κατά συνέπεια, μπορούμε να εννοήσουμε τον /την φορέα της κοινωνικής δράσης ως κάποιον/α που απαρτίζεται από ένα σύνολο υποκειμενικών θέσεων οι οποίες δεν μπορούν ποτέ να σταθεροποιηθούν απολύτως σε ένα κλειστό σύστημα διαφορών ως κάποιον/α που συγκροτείται από μια πολυμορφία λόγων, μεταξύ των οποίων δεν υπάρχουν, αναγκαστικές σχέσεις αλλά, αντίθετα, μία συνεχής κίνηση επικαθορισμών και μεταθέσεων. Η ταυτότητα ενός τόσο πολλαπλού και αντιφατικού υποκειμένου είναι συνεπώς πάντα συγκυριακή και αβέβαιη, περιστασιακά καθηλωμένη στις διασταυρώσεις αυτών των υποκειμενικών θέσεων και εξαρτημένη από συγκεκριμένες μορφές ταυτίσεων (Mouffe 2006:596)

Η θέση υποτέλειας σε ένα σύστημα εξουσίας, σε μια μορφή κοινωνικής ηγεμονίας και ο «αγώνας» απελευθέρωσης από αυτά δεν συνεπάγεται αυτόματα την εξάρτηση από την κατοχή εξουσιαστικών-ηγεμονικών θέσεων σε άλλα συστήματα εξουσίας. Ταυτόχρονα τα ίδια τα συστήματα εξουσίας, που δομούνται κοινωνικά,

πολιτικά και πολιτισμικά, δεν λειτουργούν αυτόνομα το ένα από το άλλο αλλά συχνά δια πλέκονται, τέμνονται και αλληλοκαλύπτονται καθώς το υποκείμενο, μέσα από την υλικότητα του σώματός του, κινείται στο φυσικό και κοινωνικό χώρο, διακατέχοντας ποικίλες θέσεις στα συστήματα εξουσίας, διαμορφώνοντας διαφορετικές μοναδικές ταυτότητες/τοποθετήσεις.

Το έμφυλο σώμα και οι επιτελέσεις του βρίσκονται εδώ στο επίκεντρο ενός λόγου που όχι μόνο οριοθετεί αλλά ετεροκανονικοποιεί τον κοινωνικό και πολιτικό χώρο. Για την McDowell, το σώμα αποτελεί το πιο άμεσο τόπο, αφού μέσω της υλικότητας και του χώρου τον οποίο καταλαμβάνει, ορίζει το σύνορο μεταξύ του ενός σώματος και του άλλου: οι τρόποι με τους οποίους τα σώματα παρουσιάζονται και γίνονται ορατά από τους άλλους ποικίλει ανάλογα με τους χώρους και τους τόπους στους οποίους αυτοί βρίσκονται (McDowell 1999). Έτσι, ενώ τα σώματα αυτών που δεν «συμμορφώνονται», γίνονται όχι απλά ορατά, αλλά προκαλούν τα κανονιστικά ανδροκεντρικά βλέμματα, ταξινομούνται άτυπα στην έμφυλη κοινωνική ιεραρχία της κοινότητας και στην συνέχεια μετατρέπονται σε [α]όρατα. Όπως επισημαίνει η Puwar (2004), σχετικά με την υλικότητα των σημάτων στις γεωγραφίες αποκλεισμού, η ορατότητα/αορατότητα αποτελεί ένδειξη της θέσης του σώματος στην προνομιάχια νόρμα, αφού η εξουσία του υποκειμένου έγκειται στο ότι γίνεται αντιληπτό ως φυσιολογικό, αποκομμένο από την υλική του υπόσταση (Puwar 2004) ή όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ένας πληροφορητής στο «να μην ασχολείται κανένας μαζί σου». Έτσι, τα [α]όρατα σώματα υπάρχουν ως «ανωμαλίες σε χώρους στους οποίους δεν έχουν καμία κανονιστική ιδιότητα, ενώ ταυτίζονται, από τη νόρμα, με συγκεκριμένες εικόνες και σώματα» (Puwar 2004:59). Ταυτόχρονα, καθίστανται [α]όρατα, με την έννοια ότι συμβολικά τίθενται *εκτός τόπου*, με την γνώμη τους και την φωνή τους να μην «πιάνουν χώρο» εξίσου, να αγνοούνται, ως μη-επίκαιρες, μη-αναγκαίες. Η βία που ασκείται στα έμφυλα αυτά σώμα είναι και η ίδια μη-ορατή, ακριβώς γιατί εδραιώνεται μέσα από καθημερινές πρακτικές ενώ ασκείται πρωταρχικά από και προς το σώμα-άτομο, τον πρωταρχικό τόπο στον οποίο συναντιούνται διάφορα συστήματα εξουσίας και καταπίεσης. Εδώ, τα έμφυλα σώματα αποτελούν πολλαπλά «περιθώρια» τα οποία συνδέονται μεταξύ τους, όχι στο πλαίσιο μια κεντρικότητας από την οποία πηγάζει η εξουσία αλλά μέσα από μικρές πηγές καταπίεσης, οι

οποίες τροφοδοτούνται από συναντήσεις κοινωνικών, έμφυλων, ταξικών προνομίων. Μέσα από αυτή την προσέγγιση, εντοπισμένες σε μεγαλύτερα ή μικρότερα πολλαπλά περιθώρια, οι έμφυλες χωρικές εμπειρίες της πολιτικής διεκδίκησης και εμπειρίας, δεν διακρίνονται ως ομοιογενή ταυτόσημα βιώματα αλλά, ως μοναδικοί, αναδυόμενοι τόποι εξουσίας και τραύματος.

3. Αντι επιλόγου: [α]ορατότητα, ενδυνάμωση και οι δυνατότητες του περιθωρίου

Τα [α]όρατα υποκείμενα, αντιληπτά στους χώρους της κοινότητας ως αποκλείσεις από τη νόρμα καθίστανται υπερ-ορατά, κάτω από ένα ηγεμονικό ετεροκανονικό βλέμμα, ενώ ταυτόχρονα θεωρούνται μη-ικανά να ενσαρκώσουν και να επιτελέσουν τις όψεις μιας πολιτικής ταυτότητας άρρηκτα συνδεδεμένης με το φύλο, τη σεξουαλικότητα, την τάξη και μεταφράζεται έτσι σε έλλειψη κύρους και αξιοπιστίας στην κοινότητα. Η οριακή-περιθωριακή θέση (marginal position) εμφανίζεται, στο πλαίσιο αυτό, ως μέρος μιας ευρύτερης, όχι όμως ομοιογενούς ως προς την συγκρότησή της, περιθωριοποίησης, καθώς τα άτομα βιώνουν την καταπίεση με ποικίλους και διαφορετικούς τρόπους, μέσα από πολλαπλά συστήματα εξουσίας, σχηματίζοντας εξίσου ποικιλόμορφα ανομοιογενή όρια/περιθώρια τα οποία μπορεί να επικαλύπτονται, να τέμνονται και να διαπλέκονται. Το [α]όρατο υποκείμενο, όμως, δεν είναι ανίκανο να εκφέρει λόγο, αντίθετα γίνεται αντιληπτό ως τέτοιο, μέσα από ετεροσεξιστικές προιδεάσεις στα πλαίσια της ηγεμονικής επιτελεστικότητας, η οποία συγκροτείται μέσα από αυτόν ακριβώς τον αποκλεισμό και την [α]ορατότητα των «αποτυχημένων» έμφυλων επιτελέσεων του πολιτικού, όπως αυτό γίνεται αντιληπτό στα πλαίσια ενός εξουσιαστικού, ετεροκανονικού κοινωνικού περιβάλλοντος.

Οι εμπειρίες του τραύματος και του αποκλεισμού αναδύονται εδώ ως ένας κοινός τόπος που όμως προσφέρει δυνατότητες ενδυνάμωσης, μέσα από την επιλογή του περιθωρίου ως χώρος ριζικής ανοιχτότητας (bell hooks 1989: 209), ο οποίος επιτρέπει την αποσταθεροποίηση των παραπάνω νορμών και ηγεμονικών επιτελέσεων: η περιθωριακότητα εδώ αποτελεί «πολύ περισσότερα από ένα χώρο αποστέρησης» αλλά ουσιαστικά μια «τοποθεσία ριζικών δυνατοτήτων, ένας χώρος αντίστασης» (bell hooks 1989). Μέσα από αυτή την επαναδιαπραγμάτευση της περιθωριακότητας, η bell hooks βλέπει «το περιθώριο ως μια κεντρική θέση για την παραγωγή ενός αντι-ηγεμονικού λόγου ο οποίος δεν

εντοπίζεται μόνο στα λογία αλλά και στις συνήθειες και στον τρόπο που κάποιος ζει». Αυτή η περιθωριακότητα δεν είναι έτσι μια θέση η οποία πρέπει να εγκαταλειφθεί αλλά μια θέση «στην οποία κάποιος επιλέγει να παραμείνει, στην οποία κάποιος προσκολλάται, καθώς θρέφει την ικανότητα του να αντισταθεί» (bell hooks 1989). Η δυνατότητα ενδυνάμωσης που εμφανίζεται στην περιθωριακότητα ως ένας τόπος ριζικής διαφοράς εντοπίζεται εδώ στις πρακτικές αυτών που γίνονται αντιληπτοί ως ανίκανοι να ενσωματώσουν τις ιδανικές ακτιβιστικές ταυτότητες, στην εναντίωση τους στους αποκλεισμούς και στην κατανομή σε ένα σύστημα προεγγεγραμμένων θέσεων που καθορίζει το πολιτικό και το προσωπικό, το «εμείς» και το «αυτοί».

Οι αναδυόμενες αυτές γεωγραφίες, τα πολλαπλά περιθώρια της ενδυνάμωσης, εμπεριέχονται στις κυρίαρχες γεωγραφίες αλλά αγνοούνται συστηματικά από την συγκρότηση αυτών αλλά και από την παραγωγή γεωγραφικής γνώσης, αφού δεν εντάσσονται στον γεωγραφικά ιεραρχημένο χώρο της διαφοράς και της εξουσίας, γεγονός που, όπως επισημαίνουν οι McKittrick και Peake (2005) αποδεικνύει ότι «οι χωρικές εμπειρίες αυτών που κυριαρχούν και των καταπιεσμένων, δεν είναι ούτε διακριτές ούτε ξεχωριστές μεταξύ τους, ούτε ολοκληρωτικά σταθερές, ακατανόητες ή αμετάβλητες» (McKittrick & Peake 2005). Οι ρευστές γεωγραφίες της διαφοράς θέτουν το ερώτημα του πως οι ίδιες οι υποκειμενικότητες τοποθετούνται μέσα στην παραγωγή του χώρου αλλά και πως η γεωγραφία με τη σειρά της επηρεάζει την ζωή. Για τις McKittrick και Peake(2005) αυτό σημαίνει ότι ως ερευνήτριες/-ες «οφείλουμε να σκεφτούμε τους τρόπους μέσα από τους οποίους συμμετέχουμε οι ίδιοι στις διαδικασίες του αποκλεισμού, της εκτόπισης της διαφοράς, της κοινωνικό-χωρική τάξης(order) μέσα και έξω από την ακαδημία». Η γεωγραφία χαρακτηρίζεται, εδώ, ως μια δύσκολη εργασία, καθώς αποτελεί ουσιαστικά μια τοποθεσία «επιθυμίας»:

«επιβραβευόμαστε για διαφορετικές μορφές καπιταλιστικής γεωγραφικής ιδιοκτησίας, θεωρούμαστε επιτυχημένοι μέσα από την ιδιοκτησία του χώρου, του τόπου και 'πράγματων', επιβραβευόμαστε όταν ελέγχουμε το χώρο, [...] όταν διαθέτουμε εξουσία επάνω σε αυτόν, όταν ακολουθούμε χάρτες. Και τιμωρούμαστε όταν δρούμε ή όταν τοποθετούμαστε σε ένα καθεστώς 'εκτός τόπου'. Έτσι, καλούμε σε μια αντιπαράθεση με την γεωγραφική επιθυμία εκτόπισης της

διαφοράς, αλλά και για την αναγνώριση των τρόπων μέσα από τους οποίους αυτή η επιθυμία διαιωνίζεται, ανακυκλώνοντας τους σωματικούς κώδικες, τους διαχωρισμούς φύσης-πολιτισμού, τη φυλετική και γεωγραφική διαφοροποίηση που συνδηλώνεται μέσα από ορατές (φυλετικές, σεξουαλικές, ταξικές) σωματικές διαφορές» (McKittrick & Peake 2005:52)

Η αντίσταση εντοπίζεται στην φύση των επιλογών και στη συγκρότηση του λόγου των έμφυλων πολιτικών υποκειμένων οι οποίες μετατρέπουν τις ενσώματες έμφυλες επιτελέσεις σε πολιτικές πράξεις στην καθημερινότητα, στους χώρους της σύγκρουσης, στο πεδίο της έρευνας: η αντίσταση αναδύεται, εδώ, από την συνειδητή επιλογή του περιθωρίου μέσα από το οποίο κάποιος πολεμά και διεκδικεί, μέσα από την πεποίθηση ότι το πολιτικό είναι προσωπικό και ως τέτοιο δεν μπορεί να αγνοείται, αποδομώντας έτσι την δυαδική ταυτοποίηση της υπερβατικότητας και της αντίστασης ως ένα «πέραςμα στη απέναντι όχθη», ως την εγκατάλειψη της «αποτυχημένης» επιτέλεσης.

Σημειώσεις

2. Το υλικό της δημοσίευσης προέρχεται από τη Διπλωματική εργασία «Επιτελέσεις εκτός τόπου: ζητήματα φύλο, χώρος και εξουσία στο αντιεξουσιαστικό κίνημα της Αθήνας» Φεβρουάριος 2017, ΕΜΠ-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών-ΔΠΜΣ «Αρχιτεκτονική - Σχεδιασμός του Χώρου» Κατεύθυνση Β: Πολεοδομία Χωροταξία, επιβλ. Ντίνα Βαΐου

3. Το υλικό αυτό προέρχεται από ιστοσελίδες αναρχοφεμινιστικών, γυναικίων και queer ομάδων- παραβάσεων, αλλά και από ιστοσελίδες και ιστολόγια «αντι-πληροφόρησης» του αντιεξουσιαστικού κινήματος

4. Όπως αναφέρει η Αθηνά Αθανασίου η διαπίστωση ότι «το προσωπικό είναι πολιτικό», τη δεκαετία του '70, ανέδειξε ότι «οι προσωπικές αγωνίες πηγάζουν από την κοινωνική κατάσταση των γυναικών και συνιστούν πολιτικά ζητήματα συστημικής δόμησης της εξουσίας που οδήγησε σε επανορισμό των συνόρων της ίδιας της πολιτικής» (Αθανασίου, 2006)

5. Το απόσπασμα προέρχεται από κείμενο –παρέμβαση της ομάδας *Uroborus* με τίτλο: “Ενάντια στον σεξισμό εντός και εκτός του α/α χώρου: Διαθεματικός αναρχοφεμινισμός.”, πηγή: [https:// gr-contrainfo.espiv.net/2016/11/10/athina-pano-apo-uroborus-enantia-ston-sexismo/](https://gr-contrainfo.espiv.net/2016/11/10/athina-pano-apo-uroborus-enantia-ston-sexismo/), αναρτημένο: 10 Νοεμβρίου 2016

Βιβλιογραφία

Arambatzi, A., & Nicholls, W. J. (2012) The urban roots of anti-neoliberal social movements: The case of Athens. *Environment and Planning*, 44, 2591-2610.

- Βαΐου Ντίνα (2013). Δια-εθνικές καθημερινότητες στην πόλη: επανεξετάζοντας έμφυλες σχέσεις και πρακτικές φροντίδας στις γειτονιές της Αθήνας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 140-141 Β' - Γ', 71-86
- Butler, J. (1988). Performative acts and gender constitution: An essay in phenomenology and feminist theory. *Theatre journal*, 40(4), 519-531.
- Butler, J. (1990). Gender trouble, feminist theory, and psychoanalytic discourse. *Feminism/ postmodernism*, 327.
- Butler, J. (1992). Contingent foundations: Feminism and the question of "postmodernism". Butler, Judith and Scott, Joan. W.(eds.): *Feminists Theorize the Political*. New York and London: Routledge.
- Butler, J. (1993). *Bodies that matter: On the limits of "sex."*. London: Rout
- Castells, M. (1983). *The City and the Grassroots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements*. Berkeley and Los Angeles: The University of California Press.
- Connell, R. W. (1987). *Gender and power* Cambridge. Polity, 279-304.
- Connell, R. W., & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic masculinity rethinking the concept. *Gender & society*, 19(6), 829-859.
- Cresswell, T. J. (1992). *In place/out of place: geography, ideology and transgression* (Doctoral dissertation, University of Wisconsin, Madison).
- Cresswell, T.(2000). *Falling down. Entanglements of power: Geographies of domination/ resistance*, 256-68.
- Della Porta, Donatella, and Mario Diani (2009) *Social movements: An introduction*. John Wiley & Sons
- Duncan, Nancy (1996). Renegotiating gender and sexuality in public and private spaces. In *Bodyspace: Destabilizing Geographies of Gender and Sexuality*. Routledge. pp. 127-145.
- Einwohner, Rachel L., Jocelyn A. Hollander, and Toska Olson (2000) "Engendering social movements: Cultural images and movement dynamics." *Gender & Society* 14.5 ,679-699.
- England, Kim VL.(1994)."Getting personal: Reflexivity, positionality, and feminist research ." *The Professional Geographer* 46.1, 80-89.
- Hadjimichalis, Costis (2013.). "From streets and squares to radical political emancipation? Resistance lessons from Athens during the crisis." *Human Geography* 6.2 116-136.
- Hall, S., & Jefferson, T. (Eds.). (1993). *Resistance through rituals: Youth subcultures in post-war Britain* (Vol. 7). Psychology Press.
- Haraway, D. (1988). Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective. *Feminist studies*, 14(3), 575-599.
- Hearn, J. (1996). *Is masculinity dead? A critical account of the concepts of masculinity and masculinities*. Open University Press. Chicago
- hooks, bell (1984). *Feminist Theory From Margin To Center*. Boston, MA: South End Press, Print.
- hooks, bell (1989) *Choosing the margin as a space of radical openness. Framework: The Journal of Cinema and Media*, (36), 15-23
- hooks, bell (1991). *Yearning: Race, Gender and Cultural Politics, London: Turnaround*
- Jazeel, Tariq (2013). *Sacred modernity: Nature, environment and the postcolonial geographies of Sri Lankan nationhood*. Vol. 12. Oxford University Press
- Κουβαλάκος Κ. (2013) *Κινήματα και δημόσιοι χώροι στην Αθήνα: Χώροι ελευθερίας, χώροι δημοκρατίας, χώροι κυριαρχίας*. Στο: Κανδύλης, Γ., Καντατζογλου, Ρ., Μαλούτας, Θ., Πέτρου, Σουλιώτης,(επιμ.). *Το κέντρο της πόλης ως (νέο) πολιτικό διακύβευμα*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Leitner, Helga, Sheppard, Eric, and Sziarto, Kristin M. (2008). "The spatialities of contentious politics." *Transactions of the Institute of British Geographers* 33.2 157-172.
- Leontidou, L. (2012). Athens in the Mediterranean 'movement of the piazzas' Spontaneity in material and virtual public spaces. *City*, 16(3), 299-312.
- Massey, D. (1993). *Power-geometry and a progressive sense of place*. Στο Bird, J., Curtis, B., Putnam, T., & Tickner, L. (Eds.). (2012). *Mapping the futures: local cultures, global change*. Routledge.
- Massey, D. (1994). *Place, space and gender*. University of Minnesota, Minneapolis. Chicago
- Massey, D. (2000). *Entanglements of Power*. Sharp, J. P. (ed.) *Entanglements of power: geographies of domination/resistance* (Vol. 5). Psychology Press.
- Mouffe, C. (2004). *Pluralism, dissensus and democratic citizenship*. In *Education and the good society* (pp. 42-53). Palgrave Macmillan UK.
- Petropoulou, C. (2010) *From the December Youth Uprising to the Rebirth of Urban Social Movements: A Space-Time Approach*. *International Journal of Urban and Regional Research*, 34(1), 217-224.
- Puar, Jasbir K. (2012) "'I would rather be a cyborg than a goddess': Becoming-Intersectional in Assemblage Theory." *PhiloSOPHIA* 2.1 49-66.
- Puwar, N. (2004). *Space invaders: Race, gender and bodies out of place*. Berg.
- Rose, G. (1993). *Feminism & geography: The limits of geographical knowledge*. U of Minnesota Press.
- Rose, G. (1996). *Re-corporealizing vision*, Duncan, N. (Ed.). *Body-Space: Destabilizing geographies of gender and sexuality*. Psychology Press.
- Schneider, E. M. (1990). *The violence of privacy*. Conn. L. Rev., 23, 973.
- Sharp, J. (2011) *Subaltern geopolitics: introduction*. *Geoforum*, 42 (3). 271-273.
- Stachel, L. A., & Kofman, E. (2004). *Mapping gender, making politics: Toward feminist political geographies. Mapping women, making politics: Feminist perspectives on political geography*, 1-14.
- Stavrides, Stavros (2010) "The December 2008 Youth Uprising in Athens: Spatial Justice in an Emergent "City of Thresholds"." *Spatial Justice* 2
- Taylor, Verta (1999) "Gender and social movements: Gender processes in women's self-help movements." *Gender & Society* 13.1, 8-33.
- Tsavdaroglou, Charalampos, and Vasiliki Makrygianni (2013) "Athens urban space riots: From December 2008 Revolt to mobilizations in the era of crisis." *Quaderns-e de l'Institut Català d'Antropologia* 18 (2), 40-52.
- Varela, María do Mar Castro, Nikita Dhawan, and Antke Engel(2016). eds. *Hegemony and heteronormativity: Revisiting the political in queer politics*. Routledge
- Walby, S. (1997). *Gender transformations*. Psychology Press.